

Y Gwir Anrh/Rt Hon Carwyn Jones AC/AM
Prif Weinidog Cymru/First Minister of Wales

Llywodraeth Cymru
Welsh Government

Ein cyf/Our ref: SF/FM/0543/14

Christine Chapman AC
Cadeirydd: Y Pwyllgor Cymunedau, Cydraddoldeb a Llywodraeth Leol
Cynulliad Cenedlaethol Cymru
Tŷ Hywel
Bae Caerdydd
Caerdydd
CF99 1NA

4ydd Mawrth 2014

Annwyl Christine

Ryw'n ysgrifennu atoch mewn ymateb i'ch gohebiaeth dyddiedig 28 Ionawr, yn rhinwedd eich swydd fel Cadeirydd y Pwyllgor Cymunedau, Cydraddoldeb a Llywodraeth Leol, mewn perthynas â'r Gymraeg.

Mae'ch gohebiaeth yn codi nifer o faterion, ac rwyf wedi darparu gwybodaeth benodol mewn perthynas â'r penawdau a nodir ynddi.

O ran ein cynnydd â Strategaeth *laith Fyw: laith Byw*, byddwn yn cyhoeddi'r adroddiad blynyddol yn fuan, a byddaf yn hapus i drafod unrhyw faterion sy'n codi ynddo gyda'r Pwyllgor.

Credaf fod y Strategaeth yn dal i fod yn briodol. Er bod canlyniadau Cyfrifiad 2011 yn siomedig, doedden nhw ddim yn annisgwyl. Yn hynny o beth, er inni gyhoeddi'r Strategaeth cyn i'r canlyniadau hynny ddod i law, fe'i lluniwyd â'r nod o fynd i'r afael â'r sefyllfa a amlygwyd gan y Cyfrifiad.

Mae Cynllun Gweithredu 2013-14 yn dangos sut y bu inni symud ymlaen yn sgil y Cyfrifiad. Un o'r camau rhagweithiol a gymerwyd gennym, wrth gwrs, oedd cynnal y Gynhadledd Fawr, a hynny er mwyn casglu syniadau ymarferol i gefnogi'r iaith a'n cymunedau Cymraeg.

Mae'r datganiad ysgrifenedig a gyhoeddais ar 3 Chwefror yn cynnwys rhagor o fanylion am ein camau hyd yn hyn.¹ Yn y fan honno rwy'n pwysleisio bod y Strategaeth yn parhau i lywio'r hyn rydym yn ei wneud a bod datblygiadau pwysig ar y gweill, ond nad oes lle gennym i laesu dwylo. Dywedais hefyd y byddaf yn gwneud datganiad polisi llawn yn y gwanwyn, ac rwyf yn bwriadu gwneud hynny cyn toriad y Pasg.

¹ <http://wales.gov.uk/about/cabinet/cabinetstatements/2014/welshlang/?lang=cy>

O droi at brif-frydio'r Gymraeg oddi mewn i Lywodraeth Cymru, rydym yn mynd i'r afael â'r angen i ddadansoddi cyllideb Llywodraeth Cymru o ran traweffaith ar y Gymraeg. Yn benodol, mae gwaith wedi mynd rhagddo ar lunio methodoleg newydd, a byddwn yn dechrau asesu'r gwariant ar y Gymraeg a'i chyfraniad at amcanion Iaith fyw: Iaith Byw ym mhroses gyllido 2014.

Fel rhan o'r paratoi ar gyfer gweithredu'r Safonau Iaith newydd, rydym yn gweithio ar declyn asesu traweffaith newydd ar gyfer penderfyniadau polisi, gyda'r nod o brif-frydio'r Gymraeg ar draws penderfyniadau polisi.

Mater arall a grybwyllir yn eich llythyr yw rôl a chyllideb Comisiynydd y Gymraeg. Pan osodais yr amcangyfrif o gyllideb y Comisiynydd gerbron y Cynulliad ar 27 Ionawr, cyhoeddwyd llythyr hefyd a oedd yn esbonio'r sail dros y gostyngiad o 10% i'w chyllideb ar gyfer 2014/15. Mae copi o'r llythyr hwnnw i'w weld ar y we.²

Mae fy swyddogion yn gweithio gyda'r Comisiynydd i adolygu a diweddarau'r Cytundeb Fframwaith ar gyfer Cydweithio. Ar ôl cytuno ar hwn, caiff ei gyhoeddi ar wefan Llywodraeth Cymru. Rwyf hefyd wedi gofyn i'm swyddogion anfon copi o'r cytundeb atoch pan gaiff ei gyhoeddi.

O safbwynt cynllunio, mae canllaw ymarferol wrthi'n cael ei baratoi gan Lywodraeth Cymru, ac rydym yn disgwyl y bydd yn barod at ddefnydd awdurdodau cynllunio lleol yn y gwanwyn. Rydym yn gweithio gyda chynrychiolwyr awdurdodau cynllunio lleol a swyddfa Comisiynydd y Gymraeg i baratoi'r canllaw, ac yn credu y bydd yn declyn defnyddiol arall, ynghyd â Pholisi Cynllunio Cymru a Nodyn Cyngor Technegol 20, i helpu awdurdodau ystyried yr iaith Gymraeg yn effeithiol yn eu Cynlluniau Datblygu Lleol (CDLI). Bydd y canllaw ymarferol o ddefnydd i'r awdurdodau sydd wrthi'n paratoi CDLI, yn ogystal â'r rhai sy'n adolygu CDLI.

O ran ymateb i adroddiad y Grŵp Gorchwyl a Gorffen Cymunedau Cymraeg, rydym yn ystyried yr argymhellion ar hyn o bryd, a bydd hyn yn bwydo i mewn i'r datganiad polisi y byddaf yn ei wneud yn y gwanwyn. Byddwn yn cyhoeddi ein hymateb i'r adroddiad yr un pryd.

Yn eich llythyr rydych yn cyfeirio at ddiffyg cyfeiriad at y Gymraeg ym Mil Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru). Mae yna eisoes ddeddfwriaeth a chanllawiau sy'n ymdrin yn ddigonol â darparu gwasanaethau cyhoeddus yn Gymraeg ac sy'n gwarchod y gwasanaethau hynny (Deddf yr Iaith Gymraeg 1993, Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, a *Mwy na geiriau: y Fframwaith Strategol ar gyfer Gwasanaethau Cymraeg mewn lechyd, Gwasanaethau Cymdeithasol a Gofal Cymdeithasol*). Yn hynny o beth, nid oes bwch yn y gyfraith y byddai cynnwys cyfeiriad penodol at y Gymraeg ar wyneb y Bil yn ymdrin ag ef.

At hynny, mae'r dull a ddisgrifir yn *Mwy na geiriau* yn cael ei ddatblygu ymhellach drwy'r Datganiad Lles. Bydd y Datganiad hwn yn llywio'r broses o roi'r Bil ar waith, ac mae'n rhan ganolog o'r fframwaith deddfwriaethol am ei fod yn gosod dyletswydd ar Weinidogion Cymru yn y Bil. Cafodd y Datganiad ei ddatblygu mewn partneriaeth â phobl sy'n defnyddio'r gwasanaethau eu hunain, ac mae'n cynnwys cyfeiriad penodol at gael gafael ar ofal trwy gyfrwng y Gymraeg.

Mae'r Memorandwm Esboniadol, a gyhoeddwyd ar y cyd â'r Bil, hefyd yn egluro y bydd is-ddeddfwriaeth yn cyfeirio'n benodol at y Gymraeg, er enghraifft mewn perthynas â'r trefniadau asesu a chomisiynu newydd ar gyfer gwasanaethau cymdeithasol a gofal cymdeithasol.

² <http://www.assemblywales.org/cy/bus-home/bus-business-fourth-assembly-laid-docs.htm?act=dis&id=253281&ds=1/2014>

Mae'r Bil yn cyfeirio'n benodol at bwysigrwydd ystyried dewis iaith unigolyn. Mae gwelliant gan y Llywodraeth, a gyflwynwyd yng nghanam 2 ac y cytunwyd arno gan y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol ym mis Tachwedd 2013 yn golygu, o dan y ddyletswydd gyffredinol yn adran 4(3)(c), bod yn rhaid i unrhyw un sy'n arfer swyddogaethau o dan y Ddeddf ystyried nodweddion, diwylliant a chredoau'r unigolyn (gan gynnwys, er enghraifft, iaith). Mae'r cyfeiriad hwn at iaith yn ymgorffori'r Gymraeg mewn achosion lle dyma ddewis iaith unigolyn.

Yn ogystal â hynny, yn ddiweddar paswyd gwelliant y Llywodraeth a gynigiwyd ar Gam 3. Mae'r gwelliant hwn yn adlewyrchu ysbryd gwelliant a gynigiwyd gan Elin Jones AC ar gam 2, sef darparu ar gyfer cofnodi anghenion ieithyddol ar unrhyw gofrestr o bobl â nam ar eu golwg, pobl â nam ar eu clyw a phobl anabl eraill, a gedwir yn unol â'r hyn oedd ar y pryd yn adran 15 ac sydd bellach yn adran 17 yn y Bil ar ôl cam 3.

Mae'r Bil felly'n deddfu'n eglur er mwyn rhoi llais clir i ddinasyddion, yn ogystal â rheolaeth wirioneddol iddynt dros wasanaethau heb yr angen am gyfeiriadau penodol at y Gymraeg ar wyneb y Bil.

Mewn perthynas â'r gweithlu Cymraeg eu hiaith, ym mis Tachwedd 2012 lansiodd Llywodraeth Cymru *Mwy na geiriau*, ei fframwaith strategol i sicrhau y gall siaradwyr Cymraeg gael gafael ar wasanaethau iechyd, gwasanaethau cymdeithasol a gofal cymdeithasol yn Gymraeg. Mae'r strategaeth yn cydnabod bod cael gwasanaethau drwy'r Gymraeg, i lawer o siaradwyr Cymraeg, yn fwy na mater o ddewis ond hefyd yn fater o angen ieithyddol e.e. yn achos pobl â dementia, pobl sydd wedi cael strôc, a phlant o dan bump oed.

Mae dau gynllun gweithredu yn cyd-fynd â *Mwy na geiriau*, un ar gyfer y GIG a'r llall ar gyfer gwasanaethau cymdeithasol a gofal cymdeithasol. Mae'r cynlluniau gweithredu hyn yn disgrifio'r camau ymarferol sydd angen eu cymryd i gyflawni'r strategaeth dros y tair blynedd nesaf o fis Ebrill 2013, ac maent yn cynnwys nifer o amcanion strategol. Mae un o'r amcanion hyn yn cynnwys gwella gallu'r gweithlu i ddarparu gwasanaethau Cymraeg.

Cafodd system i fonitro *Mwy na geiriau* a'r ddau gynllun gweithredu ei chyflwyno ym mis Ebrill 2013. Mae rheolwr gweithredu wedi'i benodi ac mae'n cydweithio'n agos â phartneriaid yn y GIG a'r gwasanaethau cymdeithasol, gan rannu arferion da a chefnogaeth yn ôl y galw. Mae grŵp gweithredu hefyd wedi'i sefydlu, sy'n monitro'r cynnydd bob 6 mis ac yn adrodd i'r Tasglu Gweinidogol ar gyfer y Gymraeg mewn Gwasanaethau Iechyd a Chymdeithasol drwy'r Dirprwy Weinidog Gwasanaethau Cymdeithasol.

Mae'r canlynol ymysg y datblygiadau sydd wedi gwella gallu'r gweithlu i ddarparu gwasanaethau Cymraeg ers rhoi *Mwy na geiriau* ar waith ym mis Ebrill 2013:

- Mae Bwrdd Iechyd Aneurin Bevan yn datblygu cwrs i wella hyder staff i ddefnyddio'r Gymraeg
- Mae Bwrdd Iechyd Hywel Dda wedi datblygu a rhoi ar waith strategaeth sgiliau iaith lwyddiannus. Maent wedi clustnodi sgiliau'r gweithlu ac yn eu defnyddio fel rhan o gynlluniau rota staff
- Mae Cyngor Gofal Cymru wedi datblygu cynllun gweithredu trylwyr, gan gynnwys gwaith ar ddrafft cyntaf Fframwaith Cymwyseddau Cymraeg, ac wedi bod yn datblygu cynllun sgiliau iaith ar gyfer y sector
- Mae'r Cyngor Gofal hefyd wrthi'n cynnal ymchwil i gasglu gwybodaeth er mwyn creu cwrs Cymraeg i weithwyr yn y sector gwasanaethau cymdeithasol, gyda'r nod o wella hyder pobl i ddefnyddio'u sgiliau iaith.

Mewn perthynas â datblygu cynaliadwy, mae'r Gweinidog Cymunedau a Threchu Tlodi wedi gofyn i'r Comisiynydd Dyfodol Cynaliadwy presennol, Peter Davies, gynnal sgwrs genedlaethol beilot ar y Gymru a Garem erbyn 2050. Cafodd ei lansio ar 18 Chwefror, a'i nod yw gwella ein dealltwriaeth o'r materion hirdymor y gall y bydd Cymru yn eu hwynebu.

Bydd ein cynigion ar gyfer Bil Cenedlaethau'r Dyfodol (y teitl dros dro) yn gosod nodau a thargedau uchelgeisiol ar gyfer y tymor hir er mwyn creu'r Gymru a garem ei gweld yn y dyfodol. Bydd rhoi'r nodau hyn mewn cyfraith yn rhoi cyfeiriad i wasanaethau cyhoeddus yng Nghymru a hwb iddynt weithio ynghyd i sicrhau gwlad iachach a mwy llewyrchus, gan gydbwysu'r economi, yr amgylchedd a chymdeithas. Rydym wedi datblygu nodau drafft arfaethedig i hwyluso'r drafodaeth am y Gymru a Garem erbyn 2050:

- Mae Cymru'n llewyrchus ac yn arloesol
- Mae Cymru'n wlad decach
- Nid yw Cymru'n defnyddio mwy na'i rhan deg o adnoddau naturiol
- Mae pobl Cymru yn iachach
- Mae Cymunedau ledled Cymru'n ddiogelach, yn fwy cydlynol ac yn fwy cydnerth
- Mae pobl Cymru yn cymryd rhan yn ein diwylliant, sy'n perthyn i ni i gyd, gydag iaith Gymraeg sy'n ffynnu

Mae'r sgwrs genedlaethol yn gyfle i bawb lywio'r drafodaeth ar y Gymru a Garem erbyn 2050. Rwy'n deall bod Peter Davies wedi cynnwys Cymdeithas yr Iaith a Chomisiynydd y Gymraeg yn y trafodaethau hyn.

Mae ein cynigion ar gyfer y Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol newydd hefyd yn cynnwys Cyngor Ymgynghorol, ac rydym yn bwriadu i aelodau craidd y Cyngor hwnnw gynnwys Comisiynydd y Gymraeg. Mae hyn yn diogelu lle'r Gymraeg wrth wraidd ein dull o sicrhau Cymru fwy cynaliadwy.

Mae'r datganiad ysgrifenedig a gyhoeddwyd gan y Gweinidog Cymunedau a Threchu Tlodi i'w ganfod ar y we.³ Mae rhagor o fanylion ar y Sgwrs Genedlaethol beilot hefyd i'w canfod ar y wefan Y Gymru a Garem.<http://www.ygymruagarem.co.uk/>⁴

Rwy'n eich annog i fod yn rhan o'r sgwrs genedlaethol beilot, a fydd yn ymestyn i bob rhan o Gymru ac yn cynnwys cymaint o bobl â phosibl.

Credwn fod y berthynas rhwng gofal plant ac addysg cyfrwng Cymraeg yn bwysig. Mae hyn yn arbennig o wir pan ystyriwn addysg cyfrwng Cymraeg, gan mai cyswllt cyntaf plant a rhieni â'r Gymraeg yw gofal plant cyfrwng Cymraeg neu grwpiau chwarae yn Gymraeg. Mae darpariaeth cyfrwng Cymraeg yn rhan annatod o Dechrau'n Deg a gofynnir i awdurdodau lleol ymateb i ddewis rhieni. Mae hefyd yn ofynnol i awdurdodau lleol nodi yn eu Cynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg sut maent yn sicrhau bod darpariaeth gofal plant, gan gynnwys yr hyn a gynnigir o fewn Dechrau'n Deg, yn cyfrannu at ddatblygu ac ehangu addysg cyfrwng Cymraeg.

³ <http://wales.gov.uk/about/cabinet/cabinetstatements/2014/futuregenerationsbill/?lang=en>

⁴ www.ygymruagarem.co.uk

Cynhwyswyd targedau yn y Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg er mwyn cynnig ffordd o fesur effeithiolrwydd y Strategaeth. Wedi dweud hynny, mae'r targedau yn dangos yn glir ddyhead Llywodraeth Cymru i weld cynnydd yn nifer y disgyblion sy'n derbyn addysg cyfrwng Cymraeg. Dangosir twf mewn addysg cyfrwng Cymraeg, yn bennaf, drwy fesur y cynnydd yng nghanran y plant saith oed sy'n derbyn addysg cyfrwng Cymraeg. Er mwyn gwneud hynny, rydym wedi cyflwyno trefn gynllunio newydd drwy'r Ddeddf Safonau a Threfniadaeth Ysgolion, sef Cynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg. Mekanwaith yw'r rhain i wella cynllunio o'r cyfnod cyn-ysgol hyd at ddiwedd addysg statudol. Felly, o'u gweithredu'n iawn bydd modd cyrraedd targedau'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg.

Ond mae'n rhaid i'r cynllunio fod yn iawn a rhaid i awdurdodau lleol symbylu twf yn ogystal â chwrdd â'r galw am addysg cyfrwng Cymraeg. Yn 2012, cyrhaeddodd nifer y dysgwyr saith oed a oedd yn cael eu hasesu yn y Gymraeg ei lefel uchaf ers i asesiadau o'r fath gael eu cyflwyno ym 1999, gan groesi 7,000 am y tro cyntaf a chofnodi'r cynnydd blynyddol mwyaf ar ffurf canran (7.4 y cant). Fodd bynnag, cyflawnwyd y cynnydd hwn yng nghyd-destun cynnydd blynyddol anarferol o fawr (7.5 y cant) yn y garfan gyffredinol, gan arwain at y mesur targed yn aros yn ddigyfnewid. Felly mae cynnydd ym maint carfan Blwyddyn 2 yn ystyriaeth, yn ogystal â'r modd y mae awdurdodau lleol yn gweithio gyda mudiadau megis Mudiad Meithrin i greu'r pwynt cyswllt hollbwysig hwnnw i addysg Gymraeg.

Mae dilyniant ieithyddol yn flaenoriaeth i ni ym mhob cyfnod addysgol. Rhoddir sylw i nifer y disgyblion neu fyfyrwyr sy'n parhau i astudio Cymraeg Iaith Gyntaf a phynciau drwy gyfrwng y Gymraeg wrth iddynt symud o un cyfnod allweddol i'r llall ar hyd eu gyrfa addysgol. Gofynnir i awdurdodau lleol nodi sut maent yn cynyddu cyfraddau dilyniant yn eu Cynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg. Gall consortia ddefnyddio Grant y Gymraeg mewn Addysg i drefnu hyfforddiant a gweithgarwch perthnasol i wella dilyniant ieithyddol. Cefnogir Hyrwyddwyr Dwyieithog ym mhob coleg addysg bellach i hyrwyddo dilyniant ieithyddol.

Mae'r gwaith yn parhau i hybu dysgu cyfrwng Cymraeg a dwyieithog yn y sector Dysgu Seiliedig ar Waith. Drwy annog dysgwyr i barhau i ddefnyddio'r Gymraeg wrth ddysgu, mae'n rhoi cyfle i'r unigolion gynnal a datblygu eu sgiliau Cymraeg i'w defnyddio yn y gweithle yn y dyfodol. Yn ogystal, yn ddiweddar cynhaliwyd arolwg o'r angen am sgiliau Cymraeg mewn gweithleoedd, a bydd yr adroddiad terfynol yn cael ei gyhoeddi yn fuan. Bydd canlyniadau'r arolwg yn ein helpu i gynllunio addysg ôl-16 er mwyn sicrhau bod sgiliau Cymraeg priodol gan bobl ifanc wrth iddynt drosglwyddo i'r byd gwaith. Bydd y canlyniadau hefyd o fudd i'r sector cyngor gyrfaedd wrth iddynt gynghori unigolion ar y sgiliau sydd eu hangen ar gyflogwyr.

O ran annog defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg gan bobl ifanc, mae gan Urdd Gobaith Cymru 50,000 o aelodau ar hyd a lled Cymru, gyda 962 o ganghennau yn darparu ymhell dros 200 o weithgareddau cymdeithasol yn flynyddol.

Un elfen o waith yr Urdd yw'r ochr gystadleuol. Mae dros 220 o ddigwyddiadau Eisteddfodol yn cael eu cynnal gan yr Urdd yn flynyddol, sy'n bwydo i mewn i'w prif Eisteddfod. Ar hyn o bryd, y prif enillwyr sydd yn derbyn tystysgrif ond mae'r Urdd yn bwriadu cynnig sticeri arbennig ar gyfer pawb sy'n cymryd rhan er mwyn dangos gwerthfawrogiad o'u hymdrechion. Mae'n bwysig nodi hefyd fod ymchwil gan yr Urdd yn dangos bod y plant a'r bobl ifanc sy'n cymryd rhan yn yr eisteddfodau fwy neu lai yn cymryd rhan mewn o leiaf 3 gweithgaredd arall sy'n perthyn i'r Urdd. Maent felly yn cael eu meithrin yn ethos yr Urdd, sy'n sicrhau bod pob unigolyn yn cael ei drin yn deg, gyda pharch ac yn cael ei annog i ddatblygu fel dinesydd.

Yn ogystal â gwaith yr Urdd, mae'r Llywodraeth hefyd yn noddi sawl grant a phrosiect arall sy'n cefnogi defnydd pobl ifanc o'r Gymraeg yn gymdeithasol. Mae'r rhain yn cynnwys ariannu prosiectau cerddoriaeth megis Cerdd Gymunedol Cymru, y Gwallgofiaid a Taith Ysgolion BBC Radio Cymru, yn ogystal â chefnogi gwaith y Ffermwyr Ifanc yng Nghymru. Un o brif brosiectau ieuenctid yr Is-adran yw'r Prosiect Cefnogi Arferion Iaith (PCAI). Amcan y prosiect hwn yw rhoi mwy o gyfleoedd i bobl ifanc ddefnyddio'r Gymraeg fel iaith gymdeithasol mewn amrywiaeth o gyd-destunau, gyda chefnogaeth staff a disgyblion ysgolion a phartneriaid cymunedol / ieuenctid tebyg i'r Urdd a'r Mentrau Iaith. Mae'r Llywodraeth yn gweithio gyda sawl partner i weithredu'r prosiect hwn, gan gynnwys yr Awdurdodau Lleol.

I gloi, rwy'n ddiolchgar i chi fel Pwyllgor am eich sylwadau ac yn gwerthfawrogi eich adborth adeiladol. Edrychaf ymlaen at gyfarfod â chi drachefn yn ystod tymor yr haf er mwyn rhoi'r diweddaraf ichi am yr hyn mae'r Llywodraeth yn ei wneud i hyrwyddo'r Gymraeg.

Yn gywir

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Carwyn Jones', written in a cursive style.

CARWYN JONES